

Отримано: 17 травня 2019 року

Прорецензовано: 22 травня 2019 року

Прийнято до друку: 23 травня 2019 року

e-mail: loravit16@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-6(74)-133-135

Борисова А. О., Сапожнікова Л. Я. Структурні та мотиваційні типи номінації кондитерських виробів у ретроспективі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 6(74), червень. С. 133–135.

УДК 81'373

Борисова Аліна Олексіївна,
кандидат психологічних наук, професор, Харківський державний університет харчування та торгівлі
Сапожнікова Лариса Яківна,
доцент, Харківський державний університет харчування та торгівлі

СТРУКТУРНІ ТА МОТИВАЦІЙНІ ТИПИ НОМІНАЦІЇ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ У РЕТРОСПЕКТИВІ

Досліджено на українському ґрунті номенклатурні одиниці на позначення кондитерських виробів, що репрезентують наукову галузь ресторанного господарства в ретроспективі. Автори виокремлюють технологічне й комерційне ім'я кондитерського виробу, доводять, що номенклатура галузі ресторанного господарства є залученою до термінології. На прикладі номенклатурно-термінологічних сполучень і власне номенів простежено мовні характеристики найменувань, зокрема, різні способи творення, семантичну трансформацію, вторинне використання загальноповсякденної, галузевої та інішомовної лексики. Проведено частино-мовний аналіз, визначено засоби, структурні та мотиваційні типи, встановлено основи-мотиватори назв кондитерських виробів. В аспекті досліджуваної проблеми доведено, що номенклатура кондитерських виробів вирізняється семантичною наповненістю та внутрішньою організацією.

Ключові слова: номенклатурно-термінологічні сполучення, номен, номенклатура, термін, кондитерські вироби, структурні типи, мотиваційні типи, екстралінгвальні чинники.

Alina Borysova,
candidate of psychologic sciences, professor (department of foreign languages),
Kharkiv State University of Food Technology and Trade
Larysa Sapozhnikova,
associate professor (department of foreign languages), Kharkiv State University of Food Technology and Trade

STRUCTURAL AND MOTIVATIONAL TYPES OF NOMINATING CONFECTIONARY PRODUCTS IN RETROSPECT

Nomenclature units for the denomination of confectionery products, which represent scientific branch of the restaurant industry in retrospect, are studied on the Ukrainian background. The authors consider nomenclature units as special types of terms that correlate with the concrete notion and actualize substantive connections, and distinguish their own names and nomenclature-terminological combinations among them; specificate technological and commercial name of a confectionery product, prove that nomenclature of the restaurant industry is involved into the terminology.

In the aspect of the problem under research, linguistic characteristics of the names are traced, in particular, different ways of creation, semantic transformation, secondary use of commonly used, branch and foreign lexis. A part-language analysis was carried out. Tools, structural and motivational types were determined, foundations-motivators of confectionery products' names were specified. Scientific research shows that nomens in the nomenclature-terminological combinations are mainly nouns and adjectives; at the level of structure. The simplest are mono-lexical nomenclature units, among which root and suffix formations predominate. Nomens possess the ability to represent different types of phrases and belong to full verbal complexes that reflect comprehensive nature of the object-nominee, simultaneously indicating several of its features: variety, raw materials, components, and quality of products. In the choice of motivational signs of nomens for designating confectionery products, commonly used vocabulary prevails, the perception of which, at the demand of time, should have caused not only positive emotions concerning nutrition, but also pride for the country and its achievements. Use of the language as an instrument of propaganda in various spheres, and, in particular, in the field of goods and services was widespread in the former Soviet Union. The research shows that the range of confectionery products is characterized by semantic content and internal organization.

Key words: nomenclature and terminology compositions, nomen, nomenclature, term, confectionery products, structural types, motivational types, extralingual factors.

Постановка проблеми. Номенклатура галузі ресторанного господарства не є протиставленою, а, навпаки, є залученою до термінології як її невід'ємна частина, що виражає зміст на найбільш конкретному рівні. Дослідження назв кондитерських виробів, розгляд питань механізму творення й функціонування номенів та номенклатурно-термінологічних сполучень у межах галузі ресторанного господарства сприятиме заповненню інформаційної лакуни, яка має місце у сфері номінації.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Значний інтерес лінгвістів викликає питання номенклатурних позначень, однак ще не існує єдиного погляду на сутність і місце номінативних одиниць у складі спеціальної лексики. Науковці Г. Й. Винокур, О. О. Реформатський вказують на суттєві відмінності між термінами й номенклатурними назвами; Б. М. Головін, Р. Ю. Кобрін пропонують розглядати номенклатурні одиниці в складі термінології. Згідно з концепцією В. М. Лейчика, «номени співвіднесені з поняттями через терміни й функціонують у спеціальній комунікації внаслідок існування відповідних термінів, причому співвіднесені не з будь-яким поняттям, а з таким, яке є показником класу» [2, с. 15]. Вітчизняні дослідники визначають номен як лексичну одиницю, «за допомогою якої ми іменуємо предмет, що бачимо й сприймаємо, без реалізації його точного місця в системі класифікації та без співвідношення з іншими предметами» [5, с. 77]. Теоретичному обґрунтуванню необхідності введення в науковий обіг терміна «номенклатурно-термінологічне сполучення» присвячені праці С. М. Руденко [4].

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Ця розвідка зосереджена на виявленні структурно-семантичних особливостей назв кондитерських виробів із залученням лінгвістичного спостереження – як різновиду

динамічно-описового методу – для встановлення творення номенклатурного фонду в ретроспективі з визначенням впливу екстралінгвальних чинників. **Мета статті** – дослідження специфіки процесів творення назв кондитерських виробів з огляду на використані моделі, що сприятиме розумінню функціонування української наукової мови в цілому. Завдання – виявлення основних лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів номінації кондитерських виробів.

Матеріалом слугують номенні галузі ресторанного господарства, зафіксовані в альбомі-каталозі «Кондитерські вироби», укладеному інженером-технологом І. Нищим у 1971 році для відповідних навчальних закладів колишнього Радянського Союзу.

Об'єктом аналізу постають назви кондитерських виробів, що становлять одну з підмов галузі ресторанного господарства й виступають її репрезентантами, предметом – механізм утворення назв кондитерських виробів з огляду на їхню структурну організацію. У процесі опрацювання дослідження визначено структурні та мотиваційні типи, здійснено аналіз механізмів метафоризації, встановлено донорські основи-мотиватори номенклатурних найменувань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Галузеві термінології створюють мовні одиниці (галузь ресторанного господарства не є винятком у цьому процесі), і серед них є група, семантична структура яких визначається особливостями номінації об'єкта. Це сфера формування номенклатурних одиниць. Термін «номенклатура» походить з латинської мови та означає сукупність назв (номенів) конкретних об'єктів певної галузі науки. У межах номенклатури номені виступають важливою складовою, «належать до категорії лексики, оскільки в них ослаблений зв'язок з поняттями, у той час як терміни, що відображають пізнавальний процес і займають своє місце в системі, належать до категорії логосу» [6, с. 73].

Разом з науковцями [Головін Б. М., Кобрін Р. Ю., Руденко С. М.], вважаємо номенклатурні одиниці (НО) «особливими типами термінів, що співвідносяться з конкретними поняттями та актуалізують предметні зв'язки» [1] й «вирізняємо серед них власне номені та номенклатурно-термінологічні сполучення (НТС)» [4, с. 36].

Оскільки ми розглядаємо це питання на прикладі мовних одиниць, що позначають назви кондитерських виробів, що знайшли своє відображення в альбомі-каталозі за радянського часу [3], галузевий термін *кондитерські вироби* дефінуємо таким чином: *солодкі вироби з приємним смаком і ароматом, привабливими зовнішніми характеристиками, значною харчовою цінністю й засвоєваністю, основна сировина для яких – цукор та інші солодкі речовини, патока, молоко, вершкове масло, різні фрукти, ягоди, борошно, какао-продукти, горіхи, жири, олії*. Видовими термінами на позначення кондитерських виробів є *цукерки, пастила, повидло, мармелад, карамель, драже, варення, джем, конфітур, цукати, желе, какао-порошок, шоколад, шоколадні вироби, халва, національні цукристі солодоці* (відповідають гіперонімічному термінологічному сполученню галузі ресторанного господарства *цукристі кондитерські вироби*); *галети, печиво, вафлі, рулети, ромові баби, пряники, кекси, торти, тістечка* (відповідають гіперонімічному термінологічному сполученню *борошняні кондитерські вироби*). До номенклатурно-термінологічних сполучень належать, наприклад, утворення: *мармелад «Літній», батончики в шоколаді «Желейні», шоколад «Золотий ярлик», печиво «Марія», торт «Троянда», карамель «Медяна подушечка*.

Як свідчать приклади, до складу НТС на позначення кондитерських виробів входять термін-класифікатор (функціонує в його оточенні, є родом по відношенню до номена), та «власне номен (технологічне або комерційне ім'я кондитерського виробу), який є видом по відношенню до терміна-класифікатора і без якого він зазвичай не вживається» [4, с. 37]. Порівняймо приклади: НТС *мармелад трюхшаровий, пастила біло-рожева, шоколад молочний з вафлями* містять технологічні номені, мотивовані особливостями виготовлення продукту, а до НТС *мармелад «Травневий», шоколад «Рибка»* входять комерційні номені, метафорична мотивація яких є асоціативною та не містить вказівки на склад або технологію виготовлення виробу.

Автор альбому-каталогу «Кондитерські вироби» (1971р.) зазначав, що «зараз випускають багато вітамінізованої продукції сортів кондитерських виробів для дієтичного та дитячого харчування, а також сорти спеціального призначення та лікувальні» [3, с. 4]. Отже, пастила, зефір, мармелад тощо користувались попитом у радянських споживачів, оскільки, за існуючим державним стандартом, відповідали вимогам якості та позитивно впливали на здоров'я. За цієї умови ми досліджуємо фактори, що діють у номінативній ситуації, впливають на створення певної назви й заохочують потенційного споживача до купівлі продукції. Відомо, що значну роль у створенні фірмових назв відіграють особисті вподобання номінатора, його естетичні смаки, можливості, бажання відобразити в найменуванні особливості продукту. І це не залишається поза увагою адресанта. НО створюються в результаті вторинної номінації, оскільки в основі назви відбивається асоціативний характер мислення номінатора, формується семантика мовних одиниць, їхні знакові функції, що підпорядковуються вимозі вказувати на елементи дійсності в мові: *печиво «Марія», торт «Москва»*.

Нами було встановлено такі типи мотивації технологічних номенів у складі НТС, створених згідно з існуючим на той час «ГОСТом»:

– за назвою кольору, аромату та консистенції сировини [3, с. 8]: *зефір «Біло-рожевий», «Білий»; вафлі «Сніжинка», печиво «Цукристе»;*

– за назвою натуральних добавок, що входять до складу сировини [3, с. 16]: *зефір «Медовий», «Абрикосовий», «Сливовий», «Вершковий», «Чорносмородиновий», «Цитрусовий»; печиво «Молочне», «Апельсинове», «Лимонне»; пастила «Мандаринова», «Полунична», «Сунічна», «Малинова», «Горобинова»; мармелад «Яблучний», «Малина», «Слива»; драже «Ренклюд», «Горіхове»; льодяники «Барбарис», карамель «Атрис»; кекс «Шафранний», «Мигдалевий», торт «Кавовий»; шоколад «Ванільний»;*

– за назвою основних кондитерських інгредієнтів, що входять до складу НТС: *«Шоколад молочний з вафлями», «Шоколад з горіхами», карамель «Лікерна», «Ромова», «Спотикач», «Малина з вершками», «Полуниця з вершками», «Помадна»; «Зефір у шоколаді»; мармелад «Ягідний у шоколаді»; цукерки «Вишня в шоколаді», «Родзинки в шоколаді»; «Арахіс у цукрі», «Марціпан у шоколаді», «Мигдаль у шоколаді»; «Печиво з сиром», торт «Шоколадний»;*

– за назвою форми виробу: *мармелад «Полуниця», «Лимонні часточки», «Апельсинові часточки», «Желейні батончики»; цукерки «Шоколадні медалі»; тістечка «Ріжок», «Місяць», «Кошик з грибами», «Бісквітне кругле», «Картопля», «Бутерброд»; драже «Кольоровий горошок».*

Фонд загальноживаної української лексики є невичерпним джерелом поповнення зазначених номінативних одиниць. Проведений нами аналіз утворення НТС кондитерських виробів дозволив додатково виокремити мотиваційні типи комерційних номенів, характерні для радянського часу, відповідної моди в назовництві товарів і послуг. Отже, назви досліджуваного масиву мотивують:

– топоніми: торт «Ленінградський»; кекс «Московський», «Столичний»; галети «Арктика»; печиво «Нева», «Московські хлібці», «Слов'янське», «Українське», «Українська суміш», «Нова Москва», «Москва»; шоколадні цукерки в коробках «Види Москви»; цукерки з кремовими начинками «Червона Москва»; цукерки з помадною начинкою «Озеро Ріца»; цукерки з горіховою начинкою «Балтика», «Кубань»; карамель із шоколадно-горіховою начинкою «Сибір»; карамель зі збитою начинкою «Ніжинська горобина»; шоколад у плитці «Москва»;

– антропоніми: шоколад у плитці «Казки Пушкіна», «Байки Крилова»; фруктова карамель «Вікторія», «Мічурина»; сухе печиво «Марія»; вафлі «Цирк дідуся Дурова»; торт «Отелло»; тістечко «Наполеон»; цукерки «Чайковський»; шоколадна медаль «Космічний політ Юрія Гагаріна»;

– назви казкових героїв і реалій: шоколад у плитці пористий з додаванням сухого молока «Коник-горбокони», «Трое поросят»; цукерки з горіховою начинкою й вафлями «Червона шапочка»; сухе печиво «Садко»; цукерки з лікерною начинкою «Руслан і Людмила»; молочні цукерки «Золотий ключик»;

– фітоніми: торт «Троянда»; цукерки «Червоний мак», «Волошка», «Ромашка»; льодяники «М'ятні»;

– флороніми: карамель «Бджілка»; цукерки «Ведмедик клишоногий», «Ведмедик на півночі», «Тузик», «Білочка»; торт «Три зайці»; шоколад у плитці «Рибка»;

– назви природних явищ: цукерки «Північне сяйво», «Літо», «Південна ніч»; карамель «Зоря», «Ранок»; драже «Весна»; вафлі й торт «Осінь»; кекс «Весняний»;

– метафори: карамель «Фруктово-ягідний букет», «Десертна подушечка», «Медова подушечка», «Атласна подушечка», «Золотий вулик», «Краби»; драже «Морські камінчики», «Морські камінчики з родзинками», «Золотий горішок», «Кавові зерна в шоколаді», вафлі «Сніжинка»; торт «Пляшка шампанського».

– абстрактні поняття: карамель «Мрія», шоколад у плитці «Дружба»; печиво «Привіт», «Дитяча забавка»; галети «Похід», «Спортивні»; крекер «Молодість», «Здоров'я».

Номен кондитерських виробів, мотивовані назвами радянських свят, визначних подій, знакових локусів і реалій 70-х рр. ХХ ст. мали демонструвати шанобливе сприйняття тоталітарної влади, набуваючи статусу ідеологічних гасел: шоколад у плитці «Ювілей Жовтня», «Ювілейний», цукерки в коробці «Перше Травня», «Восьме березня», «День Космонавтики»; шоколадні медалі «Кремль», «Москва», «Палац З'їздів», «Освоєння космосу»; шоколад «Піонер», «Ракета»; драже «Жовтенята», торт «Ріг достатку». За таких умов номен солодоців постають одним із сегментів мегаідеологеми «Міцний Радянський Союз».

Іншомовні найменування входили до складу незначної частини НТС: шоколад у плитці «Міньйон», «Десерт», «Екстра з молоком», «Мокко», «Золотий ярлик», «Люкс»; цукерки та торт «Трюфель»; тістечко «Еклер».

Частининомвий аналіз показує, що номен у складі НТС – це переважно іменники («Піонер», «Ракета», «Тузик», «Білочка») та прикметники («Абрикосовий», «Сливовий», «Східна», «Весняний»). На рівні структури найпростішими є монолексемні НО, серед яких переважають кореневі утворення («Зоря») та суфіксальні («Бджілка»). Номен можуть репрезентувати різні типи словосполучень: «Три зайці», «Перше Травня», «Освоєння космосу», «Екстра з молоком», «Ніжинська горобина», «Родзинки в шоколаді», «Казки Пушкіна», – і далі входять до цілих словесних комплексів, з яких складається НТС: бісквітний торт «Ріг достатку», шоколадні цукерки «Види Москви», карамель «Кавові зерна у шоколаді», «Морські камінчики з родзинками», крекер «Молодість». Семантична єдність такого комплексу назви й конструкції сприймається як цілісна одиниця, що відображає всебічний характер об'єкта-номінанта, вказуючи одночасно на декілька його ознак (різновид, сировину, складові, якість продукції тощо).

Висновки з цього дослідження та перспективи. Отже, наше дослідження дозволило визначити різні способи творення номенів та номенклатурно-термінологічних сполучень, що характеризуються особливостями семантичної трансформації, вторинним використанням загальноживаної, галузевої та іншомовної лексики. У виборі мотиваційних ознак номенів на позначення кондитерських виробів превалює загальноживана лексика, сприйняття якої мало викликати не лише позитивні емоції харчового характеру, а й гордість за країну та її досягнення, хоча, зрештою, було підпорядковано прагматичній меті – привернути до себе увагу, запам'ятатись. Існуючі пуристичні тенденції в лінгвістиці радянського часу зумовили відсутність надмірного впливу номенів іншомовного походження, що спостерігається сьогодні. Прагматичний аналіз назв засвідчив, що номенклатура кондитерських виробів вирізняється семантичною наповненістю та внутрішньою організацією. У подальшому доречним вважаємо продовження багаторкурсного дослідження на сучасному матеріалі.

Література:

1. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высшая школа, 1987. 104 с.
2. Лейчик В. М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и именами собственными. *Вопросы терминологии и лингвистической статистики*. Воронеж: ВУ, 1974. С. 13–24.
3. Ницкий И. Кондитерские изделия. Саратов: Полиграфист, 1971. 144 с.
4. Руденко С. М. Теоретичне обґрунтування необхідності введення в науковий обіг терміна «номенклатурно-термінологічне сполучення». *Лінгвістичні дослідження*. Харків: ОВС, 2014. Вип. 13. С. 37–42.
5. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопросы теории. Москва: Либроком, 2012, 248с.
6. Шпет Г. Г. Мысль и Слово. За ред. Т. Г. Щедрина. Москва: РОССПЭН, 2005. 688 с.